

Dechreuwch gyfeirio at ddinasoedd a threfi Cymru yn ôl eu henwau Cymraeg

Y Pwyllgor Deisebau | 15 Tachwedd 2021
Petitions Committee | 15 November 2021

Cyfeirnod: SR21/1044-8

Rhif y ddeiseb: P-06-1207

Teitl y ddeiseb: Dechreuwch gyfeirio at ddinasoedd a threfi Cymru yn ôl eu henwau Cymraeg

Geiriad y ddeiseb: Dylai'r Senedd, a chyrrff eraill, ddechrau defnyddio ymadroddion Cymraeg os ydynt am gynyddu'r defnydd o'r Gymraeg yn llwyddiannus, rhaid iddynt osod esiampyl i eraill. Yn hytrach na chyfeirio at Gaerdydd yn ôl ei henw Saesneg, 'Cardiff', defnyddiwch ei henw Cymraeg yn lle hynny. Wedi'r cyfan, nid yw siarad Cymraeg yng Nghymru yn drosedd mwyach - ydyw?

"Gair i gall" mae'n bryd arwain drwy esiampyl.

1. Cefndir

Mae enwau pentrefi, trefi a dinasoedd Cymru wedi datblygu dros gyfnod o ddwy fileniwm. Er bod **mwyafrif yr enwau lleoedd yng Nghymru yn Gymraeg**, mae tarddiad rhai enwau lleoedd yn Saesneg, Ffrangeg, Lladin, Gwyddeleg, Norseg a Brythoneg (gan esblygu i ddod yn *Cymraeg* fel rydym yn ei hadnabod heddiw).

Mae enghreifftiau o rai **enwau lleoedd Cymraeg yn unig** y gellir eu hadnabod yn cynnwys Aberystwyth, Bangor, Tonypany, Penarth a Phontypridd. Fodd bynnag, mae sawl enghraifft o ddinasoedd, trefi a phentrefi yng Nghymru sydd ag enw Cymraeg a Saesneg.

Mae gan rai o'r lleoedd hynny sydd ag enwau Cymraeg a Saesneg **sillafu ac ynganiad tebyg iawn** yn y ddwy iaith. Lleoedd fel:

- *Caerffili* - Caerphilly;
- *Caerdydd* - Cardiff;
- *Merthyr Tudful* - Merthyr Tudful;
- *Treorci* - Treorchy.

Mae Dr. Dylan Foster Evans yn ymhelaethu ar esblygiad enwau lleoedd Cymraeg yn yr erthygl fer hon - [Enw da yw'r trysor gorau](#). Mae'n nodi bod Caerdydd, er enghraifft, 'yn deillio o'r ffurf ganoloesol *Caerdyf* (sydd hefyd yn rhoi *Cardiff* yn y Saesneg). Mae'n nodi bod ieithyddion yn credu bod yr enw'n debygol 'wedi ei lunio'n gyntaf yn yr iaith Frythoneg, yn y cyfnod pan oedd y Rhufeiniaid yn byw yng Nghaerdydd tua 2,000 o flynyddoedd yn ôl'.

Mae enghreifftiau o enwau Saesneg fel Flint (*Y Fflint*), Wrexham (*Wreccsam*) a Caldicot (*Cil-y-coed*) sydd wedi'u mabwysiadu gan y Cymry yn hytrach na'r ffordd arall. Yn yr un modd, yr enw gwreiddiol ar Fiwmares oedd yr enw Normanaidd-Ffrangeg - Beaumaris.

Mae gan leoedd eraill yng Nghymru enwau amgen nad ydynt yn gysylltiedig â'i gilydd. Dyma enghreifftiau:

- Newport - *Casnewydd* (mae'r Gymraeg yn golygu Castell Newydd);
- Swansea (yn deillio o'r Norseg sy'n golygu Ynys Svein) - *Abertawe* (mae'r Gymraeg yn golygu Aber Afon Tawe);
- Brecon (yn deillio o Deyrnas Gymreig Brycheiniog) - *Aberhonddu* (daw'r Gymraeg o Afon Honddu);

- Anglesey (yn deillio eto o Norseg - *Ongul*), tra bo'r enw Cymraeg *Môn*, wedi'i gofnodi gyntaf fel Lladin *Mona*.

Mae enghreifftiau o enwau lleoedd Cymraeg wedi'u Seisnigeiddio yn peidio â chael eu derbyn neu eu defnyddio'n raddol, gan gynnwys Caernarvon (Caernarfon), Conway (Conwy), Portmadoc (Porthmadog) a Llanelly (Llanelli).

Mae hefyd lleoedd lle mae anghytundebau parhaus ynghylch p'un a ddylid defnyddio'r sillafu Cymraeg yn gyfan gwbl ai peidio, fel yn Varteg (Farteg) sydd wedi cael rhywfaint o gyhoeddusrwydd yn ddiweddar.

2. Y Panel Safoni Enwau Lleoedd

Mae Comisiynydd y Gymraeg, corff annibynnol a sefydlwyd gan Fesur y Gymraeg (Cymru) 2011, yn gyfrifol am roi cyngor ar y ffurfiau safonol o enwau lleoedd yng Nghymru. Mae rhestr o ffurfiau safonol enwau Cymraeg pentrefi, trefi a dinasoedd yng Nghymru ar gael ar-lein i unrhyw un sydd am ei defnyddio.

Sefydlodd y Comisiynydd panel o arbenigwyr i weithio ar ffurf safonol enwau lleoedd Cymru a gwneud argymhellion arnynt. Mae gwefan y Comisiynydd yn nodi bod y Panel Safoni Enwau Lleoedd yn ystyried 'ystyr, hanes a tharddiad yr enwau lleoedd ynghyd â'r defnydd cyfredol ohonynt wrth lunio'i argymhellion'. Mae'r panel hefyd yn cael ei arwain gan y Canllawiau Safoni Enwau Lleoedd Cymru. Mae Adran 9 - *Ffurfiau deuol* yn nodi'r cyngor a ganlyn i'r panel ei ystyried:

Dylid anelu at **arfer un ffurf** yn unig pan nad oes **ond llythyren neu ddwy** o wahaniaeth rhwng y ffurf Gymraeg a'r ffurf 'Saesneg', **gan dueddu at y ffurf Gymraeg**. Dyma hefyd ddymuniad yr Arolwg Ordians ac Awdurdodau'r Priffyrdd. Eithr dylid cydnabod amrywiadau sefydlog (Caeriw/Carew, Biwmares/Beaumaris, Y Fflint/Flint, Wrecsam/Wrexham).

3. Camau gweithredu Senedd Cymru

Mae'r Senedd wedi ystyried sawl deiseb yn ystod yr ychydig flynyddoedd diwethaf yn ymwneud ag enwau lleoedd Cymru ac enwau tai Cymru. Yn ystod hanner cyntaf 2020, cyflwynwyd deiseb a oedd yn galw am fynd yn ôl i sillafu enwau lleoedd Cymraeg yn y ffordd Gymraeg. Dyma'r camau penodol y galwodd y deisebwyr amdanynt:

Mae gan Gymru lawer o enwau lleoedd sydd wedi'u Seisnigeiddio'n ddiangen, ac sydd yn aml wedi'u disodli gan ffurfiau Seisnigedig am

ddim rheswm da. Rwyf i, a'r rhai sydd wedi llofnodi isod, yn deisebu Cynulliad Cymru i weithredu ac i newid y ffurfiau Seisnigaidd hyn o enwau Cymraeg, drwy Gymru gyfan, ac i adfer eu sillafiadau Cymraeg gwreiddiol.

Trafododd Pwyllgor Deisebau'r Bumed Senedd y ddeiseb ym mis Mehefin 2020. Casglodd y ddeiseb 1,096 o lofnodion.

Yn ystod ail hanner 2020, cafodd deiseb yn galw am ddeddfwriaeth i atal newid enwau Cymraeg tai ei chyflwyno i'r Senedd. Casglodd y ddeiseb hon 18,103 o lofnodion, a chafodd ei thrafod yn y Cyfarfod Llawn ar 20 Ionawr 2020. Yn ystod y ddadl, nododd y Gweinidog Iechyd Meddwl, Llesiant a'r Gymraeg blaenorol:

Rhaid imi gyfaddef bod hwn yn fater dwi yn poeni amdano, ond mae yna broblemau ymarferol mae'n rhaid inni edrych arnyn nhw...dwi yn hapus i weld a yw hi'n bosibl i ni wneud rhywbeth yn statudol hefyd. Ond, mae'n rhaid i fi ddweud, dwi ddim yn siŵr a yw hi'n bosibl, ond dwi'n fwy na hapus i weld a allwn ni symud ymhellach yn y maes yma.

Yn 2018, cafodd deiseb yn galw ar y Senedd i ddiogelu a hyrwyddo enwau lleoedd Cymru ei gyflwyno. Casglodd 431 o lofnodion a dyma'r camau penodol y galwodd y deisebydd amdanynt:

Mae mwy a mwy o enwau lleoedd a thai Cymraeg yn cael eu newid i enwau Saesneg. Mae hyn yn arwain at dranc diwylliant lleol ac un o'r elfennau sy'n gwneud Cymru'n unigryw... Dylid diogelu hen enwau Cymraeg ar leoedd ac adeiladau o dan y gyfraith, a dylai fod yn orfodol i ddatblygiadau newydd gael enwau Cymraeg er mwyn diogelu ein diwylliant a'n hiaith unigryw.

Flwyddyn yn gynharach, enillodd Dai Lloyd AS y bleidlais i gynnig bil Aelod: Datblygu Bil Diogelu Enwau Lleoedd Hanesyddol Cymru. Cynhaliwyd dadl yn y Cyfarfod Llawn ar 15 Mawrth 2017.

Nid oedd Llywodraeth Cymru yn cefnogi'r bil, ac ni chafodd ganiatâd i fynd rhagddo.

Fel rhan o'i ymchwiliad yn 2017 i'r Amgylchedd Hanesyddol, bu'r Pwyllgor Diwylliant, y Gymraeg a Chyfathrebu (y Bumed Senedd) yn trafod y Rhestr o Enwau Lleoedd Hanesyddol Cymru. Nododd y dylai Llywodraeth Cymru barhau i fynd ati i adolygu'r mater a bod yn barod i gyflwyno mesur diogelu arall ar gyfer enwau lleoedd hanesyddol os na fydd y rhestr bresennol yn effeithiol.

4. Camau gweithredu Llywodraeth Cymru

Amlinellodd Llywodraeth flaenorol Cymru ei gweithgarwch yn y maes hwn mewn ymateb i'r ddeiseb yn 2018 yn galw ar y Senedd i ddiogelu a hyrwyddo enwau lleoedd Cymru. Nododd, ar ôl pasio Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) 2016, fod Llywodraeth Cymru wedi cyflwyno rhestr statudol o enwau lleoedd hanesyddol.

Mae canllawiau statudol yn ei gwneud yn ofynnol i awdurdodau Parciau Cenedlaethol a Cyfoeth Naturiol Cymru ystyried y rhestr pan fo'u swyddogaethau'n cynnwys enwi neu ailenwi lleoedd. Mae hyn yn cynnwys enwi neu ailenwi strydoedd, adeiladau a lleoedd eraill, naill ai'n uniongyrchol neu gan barti arall. Y bwriad yw y bydd y rhestr a'r canllawiau statudol gyda'i gilydd yn arwain at ostyngiad yn nifer y newidiadau ffurfiol i enwau eiddo hanesyddol.

Fodd bynnag, nododd Llywodraeth Cymru:

...nid yw'r mesurau hyn yn mor bell â diogelu enwau lleoedd hanesyddol yn ffurfiol. Rhoddwyd ystyriaeth fanwl i ddiogelu enwau lleoedd hanesyddol yn statudol wrth fynd ati i ddatblygu Deddf 2016.

Mewn ymateb i'r ddeiseb yn galw am fynd yn ôl i sillafu enwau lleoedd Cymraeg yn y ffordd Gymraeg, nododd Gweinidog y Gymraeg ar y pryd:

Comisiynydd y Gymraeg sy'n gyfrifol am roi cyngor i unigolion a sefydliadau am ffurfiau safonol enwau lleoedd yng Nghymru. Mae Rhestr y Comisiynydd o Enwau Lleoedd Safonol Cymru yn adnodd ar-lein defnyddiol, y gellir ei chwilio neu y gellir ei lawrlwytho, i ddod o hyd i enwau safonol pentrefi, trefi a dinasoedd yng Nghymru...

Fodd bynnag, rôl y Comisiynydd yw awgrymu ffurfiau a sillafiadau enwau lleoedd, yn hytrach na'u gorfodi.

Gwneir pob ymdrech i sicrhau bod y wybodaeth yn y papur briffio hwn yn gywir adeg ei gyhoeddi. Dylai darllenwyr fod yn ymwybodol nad yw'r papurau briffio hyn yn cael eu diweddarau o reidrwydd na'u diwygio fel arall i adlewyrchu newidiadau dilynol.